

زندان و تاثیرات آن بر زندانی و مجرمان

حمید مهری

کارشناسی ارشد، حقوق جزا و جرم شناسی @yahoo.com ۸۶MehriHamid

چکیده:

مفهوم جرم و مجازات همواره مترادف یکدیگر هستند، به گونه ای که تعریف جرم بدون مجازات مربوط به آن و به عکس عملی نمی باشد. شیوه مجازات به مرور زمان و در طول تاریخ تغییرات چشمگیری پیدا کرده است.

در گذشته مجازات ها صورتهای خشن تری در مقایسه با حال داشتند. امروزه مجازات حبس و سلب آزادی، جایگزین شیوه های پیشین شده و به همین دلیل در دوران معاصر بر اهمیت زندان ها و نقش آنها در مجازات و پیشگیری از جرم افزوده شده است. وجود مجازاتی در قالب حبس و زندانی کردن مجرم از ۲ طریق باعث پیشگیری از وقوع جرم می شود. نخست مجرم را از جامعه دور نگه می دارد و احتمال ارتکاب مجدد جرم را کاهش می دهد. دوم، زندان سبب می شود که افراد پیش یا هنگام ارتکاب جرم نسبت به عواقب آن حسابگری نمایند و از ترس عواقب از انجام آن عمل منصرف شوند. اما پرسشی که در اینجا مطرح می شود این است که آیا برای پیشگیری بیشتر از جرم باید سقف مجازات را افزایش داد و یا به عبارت دیگر آیا مجازات زندان همیشه می تواند مفید واقع شود؟ و در نهایت این که زندان چه تاثیرات منفی میتواند روی زندانیان داشته باشد؟ تحقیقات مختلفی در این زمینه نشان می دهد که بین مقدار نتایج منفی مجازات و میزان جرم رابطه خطی برقرار نیست. به عبارت دیگر این نتیجه تنها در محدوده ای قابل تعمیم است که وجدان و عرف اجتماعی بین مجازات و جرم تعادلی را حس کند. در حقیقت تنها یا میزان خاصی را افزایش مجازات مجرم کاسته شده و یا ثابت نگه داشته می شود و چنانچه مجازات افزایش بیشتری یابد، چه بسا میزان جرم هم افزایش پیدا کند.

واژه های کلیدی: جرم، مجازات، سلب آزادی، جایگزین های پیشین، زندانیان، مجرم

مقدمه:

مقوله مدیریت زندانها در عصر حاضر یکی از پیچیده ترین مقولات اجتماعی و مدیریتی محسوب میشود. تفکرات نوین و ایده های متنوع راجع با مجازات حبس و جهت گیری های اسلامی و تربیتی سایه ای برنگرش های پلیسی و امنیتی سابق انداخته است. اکنون در تمامی دنیا سعی می شود که از جدیدترین روشهای اصلاحی برای نجات زندانی استفاده شود. روش های قدیمی و سنکوب کردن زندانی دیگر طرفدار چندانی ندارد و حتی آنان که نیم نگاهی با این شیوه ها دارند به کارایی و ثمر بخشی آن با شدت تردید دارند. مدیریت زندانها و دستگاههای نظارتی و حمایتی زندانها به دنبال روش ها و الگوها کارا و اثر گذار هستند تا ضمن کاهش هزینه های سنگین نگهداری، از ورود مجدد و بی رویه مجرمین سابقه دار جلوگیری نمایند. خمیرمایه ای که می تواند بگرنج ترین انحرافات انسانی و فکری را سامان بخشد این ویژگی انحصاری با استفاده از شیوه های درمانی موثر که تکیه گاهشان روح و ابعاد معنوی انسان ها است، به معجونی معجزه گر تبدیل شده است که امروز آثار آن را در برخی از زندانیهای ایران می بینیم. خروج برکسی پوشیده نیست که بازداشت و حبس افراد نه تنها موجب زیان مالی فرد در بند و خانواده ی تحت تفکلی و سرپرستی او نیز می شود، بلکه موجب تالمت روحی و صدمات معنوی و حیثیتی بسیار نسبت به افراد خانواده اش هم میگردد. وقتی که بازداشت و زندان غیرحقوقی باشد این تالمت و جراحات عاطفی به مراتب بیشتر خواهد بود. از همین جا است که محبت از جبران خسارت چنین افرادی نه فقط امروز، که از گذشته مطرح بوده است. امروزه بسیاری از کشورها، جبران خسارت افرادی را که در بازداشت یا زندان بوده و یا به ازای گناه شناخته شده، و براعت حاصل کرده اند، پذیرفته اند. به هر حال همانگونه که گفتیم در مورد جبران خسارت ناشی از بازداشت و زندان غیرقانونی، مشکل اصولی وجود ندارد، و بسیاری از کشورها این جبران را پذیرفته اند. البته زندان به عنوان یکی از طریق عقوبت انسانهایی که مرتکب بزه و اعمال مهمی می شوند از قدیم الایام در دنیا معمول بوده است. به تدریج در اثر نفوذ افکار مصلح، خصوصاً تعلیمات پیامبران الهی توجه به کرامات ذاتی انسان و در نتیجه تربیت و بازپروری محکومین مورد اهمیت قرار گرفته است و در قانون هر کشور برای جلوگیری از وقوع و تکرار جرایم و مهار کردن مجرمین و افراد خطرناک، کیفر زندان پیش بینی شده است و به همین علت موضوع زندان و حقوق زندانیان مورد توجه قرار گرفته است.

فصل اول: زندان و اصلاح و تربیت

گفتار اول: اندیشه های حقوق مدار تا اندیشه های القا گرایانه

رعایت حقوق زندانیان و توجه به این حقوق در زمانی است که اندیشه های انسانی را به خود معطوف داشته است و اندیشه های اصلاحی تربیتی را در افکار افلاطون و ارسطو در یونان باستان ، پیامبران الهی چون حضرت مسیح (ع) و پیامبر گرامی اسلام ، بزرگان و پیشوایان دین مبین اسلام چون امام علی (ع) فقها و حقوقدانان و اندیشمندان اسلامی چون غزالی و نیز علمای مذهبی و مسیحی چون سن اگوسنین و سن تومار کن می توان دید.

((در قرن وسطی نخستین بار شورای کلیسای اکس لاشابن در سال ۸۱۳ میلادی خواندن انجیل ، ملاقات کشیش بازندانان و کاردش را برای آنان توصیه نمود ، در اواخر قرون وسطی و اوایل قرون جدید با آنکه هنوز حبس به عنوان یک کیفر اصلی واردزاتخانه های کیفری نگردیده بود ، ولی برخی اندیشمندان ، به ویژه کسانی نظیر ژان میون فقیه فرانسوی و پاپ کلمان یازدهم اندیشه هایی را دربار رفتار انسانی بازندانان و اصلاح تربیت آنان برجای گذاشتند ، ولی در واقع رسوخ اندیشه های انسان گرایانه و حامی حقوق زندانیان را باید در عصر روشنگری و در پی آن انقلاب کبیر فرانسه دنبال نمود چه در این زمان بود که اندیشمندان چون خان هوارد انگلیسی که خود به تنهایی به بازدید زندانهای اروپایی پرداخته بود کتابی تحت عنوان ((وضعین زندانها)) منتشر ساخت و افکاری در این اثر و سایر آثارش از جمله طرح مشهورش مرسوم به ((پان اپتیکن)) مورد تقلید اقتباس قانونگذار انقلاب فرانسه قرار گرفت و از آنجا نیز وارد قوانین سایر ممالک گردید . پس از انقلاب کبیر فرانسه و از آنجا که حبس به عنوان یک کیفر اصلی وارد مجموعه های قوانین کیفری گردیده بود توجه اندیشمندان بیشتر معطوف به امور زندانبانی ، کیفرشناسی و علم اداره زندانها شد . در واقع ریشه عمده ی حقوق زندانیان را نیز باید در افکار اندیشمندان این دوره به ویژه شارل لوکاس ، رسی ، متیرمایر و فرانسواگیزو پیدا نمود ، چون این دانشمندان بودند که با افکار خود در حقوق جزا مکتب کیفری زندانها را بنیان گذاری کردند. ۱

مبحث اول: نظام سلب آزادی:

سلب آزادی از نظر اصولی یک مجازات اصلی است ولی در شرایط اسف باری باری اجرا می گردد . بنابراین پوشش این نویسندگان در این بود که ((نظام زندانبانی)) نوین را تجسم کنند . به دین منظور آنان از تحقیقات و آموخته ای حقوق تطبیقی الهام گرفتند ، که نخستین مطالعات جدی حقوق کیفری ، در مورد حقوق زندانهاست .

در این زمینه می توان کتاب دولافارل راتحت عنوان ((نگاهی به نظام سرکوب گروزندانبانی کشورهای دنیای قدیم و جدید)) که در سال ۱۸۴۴ منتشر گردید نام برد. این کتاب برای نمایندگان مجلس که قرار بود پیرامون اصلاح زندانها به بحث و شور بپردازند نگاشته شده بود و مملو از اطلاعاتی در مورد زندانهای پروس، انگلستان، ایرلند ، ترکیه، و نظایر آنها بود. از آن مهمتر باید پژوهش ستایش انگیز دو بومن و دو توکویل را نام برد که به دستور دولت لویی فیلیپ پیرامون زندانهای ایالت متحده آمریکا انجام شده بود. این دو نویسنده از دو سفری که در سالهای ۱۸۳۱ و ۱۸۳۶ به آمریکا کردند گزارشی پیرامون نظام زندانهای آن کشور تهیه و به ارمان به فرانسه آوردند .

گزارشی مزبور سه بار در سالهای ۱۸۳۶، ۱۸۳۳ و ۱۸۵۴ چاپ گردید . آنچه که به طور ستایش انگیزی آموزه ای زندانها در سال ۱۸۳۰ تا ۱۸۵۰ خلاصه میکند. قطعنامه ای است که در سال ۱۸۴۶ در کنفرانس فرانکفورت مورد تصویب قرار گرفت ((زندان انفرادی)) به طور کلی نسبت به محکومان ، با تشدید یا تخفیف آن بر حسب ماهیت پرونده ها و محکومیتها و نیز شخصیت آنان صورت می پذیرفت .

مبحث دوم: مدت سلب آزادی

نخست در مورد مجازاتهای موقت ((محدود در زمان)) مساله عبارت بود از این که آیا مجازات اجرا شده باید دقیقاً منطبق با مجازات اعلام شده باشد یا برعکس ، بر حسب رفتار و کردار محکوم در طول اجرای کوتاه کردن ((به جزعفو)) حتی طولانی کردن مدت آن قابل تصور است اندیشه ی فردی ساختن که مورد احترام مکتب نئوکلاسیک بود باعث شد که نویسندگان بخش علم اداره ی زندانهای این مکتب نظر دوم را توصیه کنند . در این جا باید از بن ویل دومارسنگی ، قاضی ای که سرشار از اندیشه های خلاق بود و در یکی از تأثیرات و چهار پیشنهاد در این باره به قانونگذار کرده بود نام برد .

گفتار دوم: حقوق مداری در زندان های ایران

توجه به حقوق زندانیان و حذف کیفرهای بی رحمانه را باید در اندیشه ها و فرامین امیر کبیر جست وجو نمود ، وی در سال ۱۲۶۶ هجری قمری فرمانی صادر نمود که به موجب آن رسم شکنجه کردن مجرمان و بزهکاران ممنوع اعلام شد ، ولی پس از عزل وی این اصطلاحات دوام زیادی نداشت . در اواخر دوران قاجاریه با توجه به مسافرت ایرانیان به خارج از کشور، ورود کالو تکنولوژی غرب به ایرانیان و مسافرت های متعدد اشخاص خارجی باب مروده بین ایران و ممالک اروپایی باز شد . در مسافرت هایی که ناصرالدین شاه به فرنگ کرده بود او و اطرافیان تحت تاثیر پلیس و سیستم پلیس غرب قرار گرفته بود و از آنجا ضرورت های حیاتی زمانه برای تحولات اجتماعی در ایران نیز کاملاً آمادگی داشت .

به همین علت برای سروسامان دادن به وضعیت نیروی پلیس از طریق حکومت وقت ایرانیان یک مستشارویک افسر ایتالیایی الاصل به نام «کنت دو مونت فورت» را که در اتریش خدمت می کرد از کشور اتریش برای سروسامان دادن به وضعیت نظمیه ایران دعوت شد. کنت دومونت فورت پس از ورود به تهران مشغول به کار شد و برای نخستین بار نظام نامه و مقرراتی برای تشکیلات پلیس ایران وضع کرد. در زمانی او اداره پلیس وظایف شهرداری و هم چنین کار دادگاهها، گران فروشی و احتکار و نظایران را به عهده داشت. زندان به هنگامیکه سوئدی ها در ایران بودند در زیرزمین های اداره ی نظمیه در میدان سپه قدیم تهران قرار داشت. زندانیان بدون رعایت سن یا نوع جرم چون مثنی حیوان در آن زیرزمینهای مرطوب و عفن به سر می برند. در محاسبه هایی که چند سال بعد خبر نگار روزنامه رعد دستد اهل می کند رئیس اداره ی نظمیه در باره ی زندان به خبر نگاران گفته است: ((ما چهارصد زن و مرد زندانی داریم و پنج نفر زندانبان، به ناچار مجبوریم آنها را در سلولهای دربسته و در زیرزمینهای مرطوب و عفن نگهداریم. بودجه ی زندان برای همه چیز ماهیانه هفتصد تومان است. از این مبلغ در ماه بیش از یک تومان برای خورد و خوراک زندانی نمی توان خرج کرد و بقیه ی دیگر برای مصرف زندان در نظر گرفته شده که متأسفانه این ابلاغ هم مرتب نمی رسد.)) در زمان وستد اهل سوئدی توسط او نخستین آئین نامه ی نظام مند زندانبانی در ایران نوشته و تنظیم شد که ((نظام نامه محبس خوانده می شد و در آن قید شده بود که زندانی باید قبل از ورود به سلول بازرسی شود و اشیایی که همراه اوست یا در دفتر زندان امانت بماند یا بنابه درخواست زندانی به بستگانش تحویل شود. فریاد کردن، آواز خواندن و بلند صحبت کردن برای محبوسان ممنوع بود و آنان را روزی یک ساعت برای تنفس از سلول بیرون می آوردند محکومان محبس باید به لباس مخصوص ملبس بوده، دارای نمرات مخصوص باشند. تمام محبوسان در مقابل اوامر مأموران باید کمال اطاعت را داشته، اوامر او را محترم شمارند.))

محبوسان دارای تکلیف رسومات مذهبی خود آزادند در حدی که به نظامات داخلی محبس خللی وارد نشود. محبوسانی که خلاف این مقررات رفتار نمایند به شرح ذیل مجازات می شوند:

علامت و سرزنش، محرومیت از غذا غیر از نان منتهی تا سه روز متوالی، حبس انفرادی منتهی تا ۱۵ روز و نظایر آن و اولین کار وستد اهل برداشتن زنجیر از پای زندانیان بود و دومین هدف او اجرای آئین نامه ای بود که خود او تنظیم کرده بود و مطابق آن آئین نامه، زندانیان می بایست لباس های متحدالشکلی بپوشند و اشیایی را که در بدو ورود با خود دارند از آنها گرفته شده و در مخزنی نگهداری کنند و در موقع خروج از زندان دوباره به آنها بدهید. ۱- در آئین نامه و وستد اهل برای اولین مرتبه در تاریخ زندانبانی در ایران یک ساعت گردش و هواخوری پیش بینی شده بود، و وستد عهد دستور داد که برای هر یک از زندانیان پرونده ای جداگانه ترتیب دهند و مشخصات جسمی و سوابق دیگر آنها را در آن پرونده بگنجانند. ۲- به دلیل حساس بودن موقعیت اطفال بزهکاری در سال ۱۳۲۲ آئین نامه خاص برای بازداشتگاه صفار در زندان موقت تهران در ۹ ماده تهیه و تدوین شد. براساس این آئین نامه بازداشتگاه اطفال کمتر از هجده سال تمام از بزرگسالان مجزا شده، برای اطفال سوادآموزی و عقد و خطابه در نظر گرفته شده بود. همچنین مقرر شد در صورتیکه این بزهکاران خردسال به سن هجده سال تمام برسند به زندان مجرمان بالغ منتقل شوند.

مبحث اول: حقوق زندانیان در قوانین جمهوری اسلامی ایران

پس از پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷ و صرف نظر از قواعد و کنواسیون های بین المللی که دولت ایران عضو آن است این قواعد به موجب ماده ی قانون مدنی ایران ۳ در حکم قانون به شمار می آید. قوانین و آئین نامه های چندی در مورد زندانیان، حقوق آنان و به ویژه اصلاح و تربیت به تصویب رسید که به ترتیب سلسله مراتب قوانین بدانها اشاره می کنیم.

مبحث دوم: قانون اساسی

ریشه ی عمده ی حقوق زندانیان، بازداشت شدگان، به طور کلی تابعان نظام کیفری را باید در قانون اساسی جمهوری اسلامی جست وجو نمود، چون در این قانون نه تنها این حقوق در اصول مختلفی چون اصول ۳۹-۳۲ در مورد منع توقیف خودسرانه، حق دادخواهی، حق داشتن وکیل، اصل قانون بودن جرم و مجازات، اصل برائت یا فرضیه بی گناهی متهم، منع شکنجه به منظور اخذ قرار تا اجبار به ادای سوگند و شهادت و سرانجام منع هتک حرمت و حیثیت کسیکه به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی و یا تبعید شده است بیان گردیده است، هم چنین از دیگر سودر بند ۵ اصل ۱۵۶ این قانون در باب وظایف قوه قضائیه اصلاح مجرمان برعهده این قوه نهاده شده است، بنابراین ریشه های حقوقی بنیادین زندانیان و از جمله حقوق اصلاح و تربیت آنان به طور کلی باز اجتماعی شدن آنان را باید در قانون اساسی جمهوری اسلامی جست وجو نمود.

مبحث سوم: قوانین عادی: ۱-

بند اول: قانون مجازات اسلامی

در قانون مجازات اسلامی نیز مواردی به حقوق زندانیان و متهمان و بازداشتی های منتظر که اختصاص دارد از جمله ماده ۵۷۰ در مورد ممنوعیت سلب آزادی شخصی افراد ملت یا حقوق مقرر در قانون اساسی ماده ی ۵۷۲ در مورد جرم بودن و ممنوعیت عدم استماع شکایت زندانی توسط

ضابطین، ماده ی ۵۷۳ در مورد منع پذیرش شخصی به نام زندانی بدون حکم مقامات صلاحیتدار از طرف مسئولان زندانها و بازداشتگاهها ماده ی ۵۷۴ در مورد ممنوع بودن مسئولان زندانها از ارائه یا تسلیم زندانی به مقامات قضایی یا دفاتر خود به آنان و یا اخلال در فرآیند دادخواهی زندانی ، ماده ۵۷۸ در مورد منع اخذ قرار با توسل به شکنجه یا آزار و اذیت متهم و نظایر این مواد می توان اشاره کرد.

بند دوم: قانون تبدیل شورای سر پرستی زندانها ۱۳۶۴/۱۱/۱۷

ریشه در حقوق زندانیان در این قانون را به ویژه در مواد در این قانون باید جست و جوی نمود چون اولاً موجب ماده ی ۲ این قانون وظایف سازمان زندانها احصار گردیده است که عهده دار شدن این وظایف خود جزء حقوق زندانیان به شمار می آید و ثانیاً ماده ی ۹ این قانون رئیس قوه ی قضائیه گذاشته که دادن این اختیار قانونی به مقامات اجرایی و قضائی مذکور خود گام مهمی در تدوین و قانونمند شدن حقوق زندانیان و به طور کلی رفتار با آنان به شمار می آید . در واقع از یک سو مطالعه تطبیقی ، میان مواد آئین نامه ی قانون سازمان زندانهای ایران با قواعد حداقل استاندارد رفتار با زندانیان مصوب سازمان ملل متحد و از دیگر سو ریشه یاب به این حقوق به ویژه در منابع معتبر اسلامی (آیات و روایات) است .

گفتار سوم: آشنایی با زندانها

مبحث اول: تعریف زندان از دیدگاه روان شناسی

زندان در لغت به معنی بندیخانه و جایی است که محکومان و متهمان را در آنجا نگاه میدارند و محبس است. ۱. زندان محلی است که محکومان را به منظور حفظ امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی اعم از خصوصی یا عمومی و رعایت سایر حقوق زندانی به جز آنچه در حکم قید شده است و به منظور اصلاح و تربیت به واسطه ی جلوگیری از تکرار جرم با مجوز قضایی و به تشخیص مسئولان زندان در آن زندان در آن نگهداری می کنند ۲.

هدف های زندان:

۱- نگهداری ۲- اصلاح و تربیت ۳- جبران خسارت به جامعه

انواع زندان:

انواع زندان های بسته و نیمه باز ، زندان های با امنیت متوسط و امنیت پایین طبقه بندی می شود . همچنین زندانها را با توجه به واقعیت های موجود در روابط مددجویان و کارکنان زندانها و نوع زندگانی آنان در زندانها به صورت زیر دسته بندی کرده اند .

۱- زندگانی نباتی در زندان ۲- زندگانی حیوانی در زندان ۳- زندگانی انسانی در زندان

این توضیح ضروری است که زندگانی در اکثر زندان ها داخلی یا خارجی از نظر نگارندگان یا نباتی است و یا حیوانی و به ندرت و در زندانهایی که روان درمانی علمی در حال اجراست کمیزندگی انسانس در آن جاری است ، البته اشاره به این مطلب ضروری است که در ایجاد نفقیه مذکور مسئولیت متوجه زندانهاست و کمتر مددجویان زندان در آن نقش دارند .

مبحث دوم : فرهنگ درون زندان

فرهنگ در جامعه زندان را می توان به دو شکل مورد بررسی قرار داد :

الف) فرهنگ در سطح فردی

شامل مجموعه ی باورها ، دانش ها ، آموخته های تربیتی ، علمی ، شغلی و رفتارهای ساکنان زندانها از بدو تولد تا زمان تحمل حبس و کیفر در زندان است . افراد مختلفی با زبان ها ، عقاید ، مذاهب ، قومیت ، سن ، جنس ، آداب و رسوم خاص خانوادگی که بسیاری ریشه در فرهنگ کهن خانوادگی و اجتماعی و محلی خود وجود دارند . در زندان با عناوین محکوم و متهم و کارکنان و سایر افراد ترکیب و تعامل یافته اند که با عنوان جمعیت کیفری و افراد درون زندان ، آنان را باید شناخت . بنابراین ملاحظه می شود که در زندانها به نسبت افراد موجود و ریشه های خانوادگی آنان می توان در فرهنگ های خاص را پیدا کرد . اگر افراد حاضر در زندانها از این دیدگاه مورد توجه قرار گیرند و بررسی شوند نتایج جالب توجهی بدست خواهد آمد که می توان به ویژه برای زندانها و دست اندوکاران و برنامه ریزان به منظور مد نظر قرار دادن وضعیت افراد و برنامه ریزی هر چه بهتر در اصلاح و بازپروری آنان سودمند واقع شود . افراد درون زندانها با زبان فارسی ، کردی ، لری ، ترکه ، بلوچی و غیره سخن می گویند و نیز از معتقدان مذاهب مختلف و فرقه های گوناگون در زندان وجود دارند . اگر بنگریم هر فردی از جمعیت داخل زندان دارای روش خاص در زندگانی و تربیت ویژه ای در دوران رشد خود داشته است و نیز با لحاظ پیشینه ی خانوادگی بسیار متنوع و متعدد هستند . محکومان در زندانها از میزان متفاوت تحصیلات و دانش علمی و تجربی برخوردارند که همگی اینها می تواند عواقب سوءفروانی را در جامعه ی زندان ایجاد کند . به کرات پیش آمده است که زندانیان در زندانها به

دلیل بی توجهی مسئولان به فرهنگ افراد و نگهداری آنان در محلی که افراد با فرهنگ های مختلف نگهداری می شوند ، موجب خسارت های جانی مالی زیاد شده اند .

ب) فرهنگ در سطح جمعی

فرهنگ جمعی زندان به مجموعه ی دانش ها و آموخته های تربیتی ، علمی ، شغلی و نیز رفتارهای جمعی زندانیان گفته می شود که به عنوان آداب و رسوم سن مجموعه ی زندان تلقی می گردد . در نظر بگیرید که در یک زندان کم سواد باشند ، این یکی از شاخص ها و ویژگی های فرهنگ جمعی این زندان است یا اینکه اگر ۸۰٪ مددجویان افراد در زندان فوق عرب باشند همین دو ویژگی می توان بخشی از فرهنگ جمعی این زندان باشد. ۱_

فصل دوم: جامعه شناسی زندان

گفتار اول : جامعه شناسی چیست؟

امیل دورکیم جامعه شناسی را علم بررسی صور گوناگون حیات اجتماعی می داند که متکی بر وجدانها جمعی است و در تعریف دیگری جامعه شناسی را علم نهادهای اجتماعی می نامند . امیل دورکیم جامعه شناسی را علم بررسی مناسبات مختلف اجتماعی دانسته و در کتاب جامعه شناسی عمومی خود را علم بررسی گروه بندی های اجتماعی دانسته است . جان استورات میل جامعه شناسی را ((علم برعمومی ترین و انتظامی ترین واقعه اجتماعی)) و یا علم ((بر عمومی ترین خصوصیت های جامعه)) می داند.

مبحث اول: جامعه زندان (زندان به مثابه یک جامعه)

آیا زندان را می توان به مثابه یک جامعه در نظر گرفت؟ چه توضیحاتی و چه دلیلی می توان برای آن ذکر نمود؟ اگر بتوان چنین فرضی را برای زندان قائل شد پس می توان آن را موضوع خاص علم جامعه شناسی در نظر گرفت و لذا ابعاد جامعه شناسی را در محیط زندانها جست و جو نمود . زندان در لغت به معنی بندیخانه جایی که محکومان و تبهکاران را در آن جا نگاه می دارند و حبس هست و یکی از تعاریف دیگر ((الطريق الحکیمه فی السیاسه الشرعیه)) آمده است : ((زندان و حبس شرعی ، زندانی کردن فرد در مکانی تنگ و محدود نیست بلکه تنها محدود کردن وی و جلوگیری از تصرفات وی آنگونه که خودش می خواهد است.))

مبحث دوم: زندان از نظر قانون

تنها هستند قانونی موجود در خصوص زندان و تعریف آن آئین نامه و مقررات زندانهاست که ماده ی ۳ این آئین نامه آمده است ((در زندان محلی است که در آن متهمان و محکومان با قرار و یا حکم کتبی مقام قضایی موقتاً یا برای مدت معین و یا به طور دائم به منظور اصلاح و تربیت و درمان نارسائیه و بیماری های اجتماعی و تحمل کیفری نگهداری می شوند.)) به نظر می رسد این تعریف برای زندان یک تعریف جامع نباشد زیرا اختلاط زندان و بازداشتگاه با توجه به اینکه در هدف و موضوع باهم اختلافات عمیق و ریشه ای دارند مناسب نیست زیرا :

۱ بازداشتگاهها برخلاف معمول ، متهمینی نگهداری می شوند که عموماً برای مدت کوتاهی تحویل آن می شوند و روانه کردن اینگونه افراد به زندان موجب بد آموزی خواهد شد و عواقب آن قطعاً به جامعه برمی گردد .

۲ در بازداشتگاه برخلاف زندان کار اصلاحی موثری نمی توان انجام داد زیرا برای هرگونه اصلاحی نیز معین (حداقل یکسال) در صورتی که بازداشتگاه عموماً متهمین کمتر از سه ماه نگهداری می شوند لذا هرگونه اصلاحی در طول مدت سه ماه بازداشتی عملاً غیرممکن است و اگر در بعضی اقدامات مقدماتی بهداشتی و مسائل اولیه فرهنگی و مذهبی .

۳ نگهداری متهمین در بازداشتگاه ، استرسهای خاص بدو ورود تازمانی محکومیت ، مدیریت خاص را می طلبد که با زندانی که در آن محکومین نگهداری می شوند تفاوت فوق العاده ای دارند .

۴ در بازداشتگاهها متهمین واقعیت زندگی خود را می پوشانند و از بروز حقیقت خود خودداری می نمایند و اغلب از ترس اینکه ممکن است هرگونه حرف یا عملی از نظر قضایی به ضررشان تمام شود ، چشم و گوش بسته و بی دلیل خود را تابع مقررات بازداشتگاه می کنند و پس از محکوم شدن بیشتر آنان واقعیت وجودی خود را بروز می دهند که این واقعیت با آنچه در بازداشتگاه از خودشان می دهند ، کاملاً مغایر است . چون متهم گذشته تبدیل شده به محکوم قطعی شده و حکم در خصوص وی صادر نشده است، لذا معمولاً در بازداشتگاهها متهمین قادر به دریافت آنچه زندانها در برنامه در برنامه ریزیهای خود جهت اصلاح و تربیت مجرمین دارند نیستند . بنابراین به دلایل فوق وادله دیگری که ذکر آنها فعلاً ضرورت ندارند تکلیف زندان و بازداشتگاه اقدامی الزامی است . به همین جهت تعاریف زیر می شوند :

((زندان محلی است که محکومین را در جهت حفظ امنیت و رعایت حقوق شاکی اعم از خصوصی یا عمومی و رعایت سایر حقوق زندانی بجز آنچه در حکم قید نشده و به منظور اصلاح و تربیت و به واسطه جلوگیری از تکرار جرم با مجرز مرجع قضایی و به تشخیص مسئولین زندان در آن نگهداری می کنند))^۱

در تعریف حقوق مسائل زیر مدنظر است:

زندان محل و مکان خاصی است که می بایست متناسب با اهداف تعیین شده در تعریف مذکور احداث شود. این محل در راستای تامین امنیت اجتماعی و ایجاد رعب در افراد متخلف و کسانی که قصد ارتکاب جرم را دارند ایجاد می شود. تعیین محل نگهداری زندانی با توجه به شناخت مسئولین زندانها در اوضاع و احوال داخلی زندان و شناخت پرسنل نگهداری زندانی و نیز شناخت خود زندانی به عهده مسئولین زندان است. در روش زندانبانی اسلامی نیروهای زندانها در علوم تربیتی، اجتماعی، روانشناسی و... تخصص خواهد داشت. مسئولین زندان، مشاورین دادگاهها در صدور رأی و تعیین میزان محکومیت و عفو و آزادی مشروط خواهند بود و بعد از محکومیت چنانچه نیروهای متخصص اصلاح و تربیت شدن زندانی را تأیید کنند دادگاهها او را آزاد خواهند کرد.

مبحث سوم: از زندان به جامعه

باتوجه به تعریفی که از زندان به نقل کتاب ((پژوهشی در زندانبانی اسلامی)) شد زندان را باید محل نگهداری محکومین دانست. در اینجا این سوال پیش می آید:

اولاً محکومین چه کسانی هستند ثانیاً محل نگهداری آنان چگونه جایی است؟ در پاسخ باید گفت که:

الف) محکومین دارای ویژگیهای ذیل می باشد:

محکومین کسانی هستند که به واسطه ی انحرافات ثانویه اجتماعی و ارتکاب جرم توسعه دادگاه صالح محکوم به نوع خاصی از مجازات شده اند از جمله زنان، محکومین شامل گروههای مختلف مجرمین براساس نوع جرم، سن، جنس، تحصیلات، شغل، شخصیت و... می باشند.^۱

محکومین شامل گروههای مختلف با خرده فرهنگ های متفاوت می باشند.

ب) محل نگهداری محکومین:

محکومین براساس قوانین و مقررات خاص و توسط سازمانی خاص در محلی مشخص نگهداری و مدیریت می شوند. این محل در شرایط خاص فیزیکی و جغرافیایی قرار دارد. برای اداره ی محکومین در محل های مذکور، نهادهای خاص وجود دارد. اگر زندانها را یک طرف تصور کنیم، مظهر آن جمعیت کیفری و زندانیان می باشند که آنان نیز با فرهنگ های مختلف، عقاید، جنس و شخصیت درون این ظرف قرار دارند.

آیا می توان زندان را یک جامعه دانست؟ دکتر آذرقلی زاده در کتاب خود تحت عنوان مبانی جامعه شناسی مشخصات یک جامعه را این گونه جمع بندی نموده اند:

الف) جامعه ((گروهی از افراد)) که به شیوه ای کم و بیش منظم و سازمان یافته اند، دارای روش زندگی ویژه ای (فرهنگ) هستند و اعضای آن خود را همچون واحدی به هم پیوسته در نظرمی گیرند.

ب) جامعه متشکل از گروههای مختلف اجتماعی است که هر کدام در جهت نیازهای واصل آن کار کردی دارند و بنابراین می توان یک جامعه را از نظر گروههای موجود در آن و روابط میان اعضا تجزیه تحلیل کرد.

ج) جامعه در یک فضای جغرافیایی مشترک وجود دارد، عبارت دیگر حدود فیزیکی مرزهای یک ملت که در آنجا جامعه ای کامل وجود دارد، کم و بیش مشخص است.

د) هر جامعه به صورت یک واحد عملیاتی یک پارچه است که افراد باید از درون آن جذب شوند و در برابر قوانین مربوط به جریان امور در جامعه خاضع باشند. (یعنی به تبعیت از قانون بپردازند).

اما در مقابل ببینیم زندان دارای چه ویژگی است:

الف) زندان از مجموعه گروههای مختلف افراد بزهکاری و مجرمی که به صورت منظم سازمان یافته اند و دارای روش های خاص زندگی می باشند و اعضای آن تحت عنوان زندانی برابر مقررات زندانها با یکدیگر ارتباط دارند.

ملاحظه می شود که در زندان گروههای مختلف زندانیان اعم از مردان و زنان و نوجوانان، جوانان، میان سالان و بزرگ سالان، سفیدپوستان، سیاه پوستان، زرد پوستان، سرخ پوستان، زندانیان با نژاد و زبان های مختلف، زندانیان با ملیت های مختلف و گرایشهای مذهبی و غیر مذهبی گوناگون که به واسطه یک عامل مشترک آن هم ارتکاب جرم و شکستن هنجارهای اجتماعی جامعه بزرگتر خارج از زندان به درون جامعه ای منظم و سازمان

یافته اند که توسط دولت ها با قوانین ومقررات خاصی تشکیل شده اند زندگی خواهند کرد . در آئین نامه ومقررات زندانها از ساعت بیدار باش که وقت مشخص از روز را به خواب اختصاص می دهند تا ساعت صرف صبحانه ، ناهار ، شام وچگونگی انجام اوقات ما بین فاصله اوقات صبح تا ظهر ، ظهر تا عصر و شب ونیز ساعت خاموش وخواب آنان تنظیم برنامه ریزی وسازمان دهی شده است این افراد دقیقاً همچون واحدی به هم پیوستن که این واحد را اندرزگاه او و یا در اصطلاح قدیمی بند واز مجموع واحدهای مذکور تحت سرپرستی یک بخش را زندان می گویند وافراد درون این واحدها را زندانی ومجموع آنها را زندانیان آن واحد یا زندان می گویند .

گفتار دوم:انواع زندگی زندان

زندگی زندان می توان به زندگی نباتی ، زندگی حیوانی و زندگی انسانی تعریف نمود که در خصوص هر یک توضیح داده می شود .

زندگی نباتی زندان :

نوعی زندگی است همانند نباتات . فعالیت های آن محدود می شودبه تغذیه ، رشد حالی ، عرضی وعمقی ، آشامیدن (صرف آب) ، تغذیه (کودک وتأمین ویتامین های مورد نیاز خاک) که همواره لازم است ومصرف امور مختلف جهت ایجاد سلامت ممکن است زندگی وعمر زندان به این حد برسد که بی حرکتی وبی تفاوت باشد . همانند فردی که از ناحیه دست و پا وچشم وگوش ، مغز و اعصاب فلج شده باشد . نه قدرت راه رفتن و یا به دست گرفتن را داشته باشد و نه قدرت فکر کردن وتصمیم گیری . بعضی زندانها ممکن است زندگی آنها نباتی باشد .

زندگی حیوانی :

مشخصه اصلی این نوع زندگی حرکت است . حیوان می تواند حرکت کند ، می تواند این حکومت را درآسمان داشته باشد ، می تواند بر روی زمین می تواند زیر زمین و می تواند در دریاها ، رودها واقیانوس ها داشته باشد. ((آنچه مشخص است زندگی حیوانی زندگی کامل تراز نباتی است ، ولی آنچه مسلم است حرکت آنها بدون فکر است.)) زندگی حیوانی یعنی زندگی بدون هدف که همانند حیوان گرسنه فقط سیرکردن شکم خود وحداکثر نوزادان خود را برای امروز دارد . جالب است اگر بگوییم زندانیان اگر زندگی حیوانی آرام بودن آنها کمتر آموخته اند و بیشتر در زندگی عدم انصاف ، عدم عدالت و عدم رحم ، عدم آینده نگری را آموخته اند به شکل بدتری اجرا می کنند . حیوانات برای رسیدن به نیازهای خود دست به تلاش میزنند . برای خود آشیانه می سازند و یا به زور و با قدرت از حیوانات ضعیف تر می ستانند . حیوانات برای تأمین غذای خود به شکار می روند . تعداد قابل توجهی از زندانهای دنیا براساس گزارشات رسانه های خبری و افکار عمومی زندگی حیوانی دارند آن هم از نوع حیوان درنده . هر زندان بدون برنامه و آینده نگری و مشخص کردن تصویر آینده خود حرکت می کند حرکتش حیوانی است و زندگی این زندان حیوانی است .

زندگی انسانی زندان :

در این زندگی آنچه باعث برتری انسان نسبت به نباتات و حیوان می شود قوه ی عاقله و تفکر انسان است. انسان برنامه ریزی حرکتی هدفمند دارد. زندانیان را می توان یافت که در جهت زندگی انسانی یعنی به سمت بهتر شدن با برنامه و انسانی شدن با هدف اصلاح و تربیت کار می کنند . اداره ی زندان به شکل انسانی، مراتب راحتتر از اداره ی زندان به شکل حیوانی است و زندانی نباتی خیلی راحت تر انسانی است چون هیچ تحرک و حرکتی در آن نیست و به جرأت می توان گفت اکثر زندانها زندگی نباتی دارند.

مبحث اول:فرهنگ زندان

فرهنگ در لغت به معنی ((ادب ، تربیت ، دانش ، علو ، معرفت)) و نیز آداب و رسوم هنجارهاست . فرهنگ در جامعه زندان به دو شکل مورد بررسی قرار می گیرد :

الف) فرهنگ در سطح فردی :

شامل مجموعه دانش و آموخته های تربیتی، علمی،شغلی و رفتار زندانی از بدو تولد تا زمان تحمل حبس و کیفر در زندانها می باشد. به طور کلی افراد مختلفی با زبان ها،عقاید،مذاهب،قومیت،سن،جنس،آداب و رسوم خاص خانوادگی بعضاً ریشه در فرهنگ خانوادگی اجتماعی و محلی خود دارند در زندانها تحت عناوین محکوم متهم و پرسنل سایر افراد ترکیب و تجمع یافته که تحت عنوان جمعیت کیفری و افراد درون زندان آنها را می توان بازشناخت .

ب) فرهنگ در سطح جمعی :

فرهنگ در سطح زندان با مجموعه دانش ها و آموخته های تربیتی، علمی، شغلی و نیز رفتارهای جمعی زندانیان گفته می شود که به عنوان آداب و رسوم سن مجموع زندان تلقی می گردد. مثلاً در نظر بگیرید که با بررسی وضعیت تحصیلی زندانیان مشخص می شود که ۸۰٪ زندانیان را افراد کم سواد و بی سواد اختصاص می دهند.

مبحث دوم: جرم وانحرافات در زندان

اگر پذیرفته باشیم که زندان به مثابه یک جامعه است و می توان آن را همچون یک جامعه کوچک (در مقایسه با جامعه بزرگتر) در نظر گرفت، لذا همان گونه که یک جامعه به عنوان یک کل دارای یک سری اجزا و عناصر تشکیل دهنده بوده و همواره امکان این است که برخی از این اجزا از قاعده و شکل بهنجار خود خارج شده و حالت نابهنجار به خود بگیرند، در محیط زندان ها نیز همواره این احتمال وجود دارد که شاهد پدیده ای نابهنجار باشیم.

فصل سوم: حقوق زندانیان در مراحل پنجگانه آئین داری

گفتار اول: حقوق متهم در مرحله کشف جرم

کشف جرم عبارت است از اقدام هایی که پس از اطلاع از قوم جرم برای حفظ آثار و دلایل موجود، دستگیری متهم و جلوگیری از فرار وی و نیز جمع آوری اطلاعات مربوط به بزه ارتكابی انجام می شود. این امر زیر نظر مقام قضایی برعهده ی ضابطان دادگستری است. متهم در این مرحله دارای امتیازها و حقوقی است که او را در برابر تعریض پلیس بازدارد. ۱.

مبحث اول: احضار یا جلب متهم به وسیله احضار نامه یا برگ جلب:

اصولاً احضار یا جلب متهم به وسیله احضار نامه یا برگ جلب و به موجب دستور مقام قضایی امکان پذیر است. اختیارات پلیس در مرحله ی کشف جرم با تمیز جرایم مشهود و غیر مشهود متفاوت است. بر اساس ماده ۲۴ ق.آ.د.ع.ا.ک در جرایم مشهود مأمور حق دخالت داشته و به جهت آثار جرم و دستگیری متهم را حداکثر تا ۲۴ ساعت نزد مقام قضایی حاضر می نماید.

مبحث دوم: منع تعقیب و توقیف خودسرانه:

به همان اندازه که دولت ها متعهد به احترام به حقوق و آزادی های افرادند، بامجرمان برای حفظ نظم جامعه نیز از راهم تکالیف حکومتی به شمار می رود. اما در تلفیق بین حرمت اشخاص و نظم جامعه باید توجه داشت، آزادی به عنوان حق طبیعی رایج و متداول است و تعرض به نظم جامعه امری استثنایی به شمار می رود که در این صورت تعقیب و دستگیری افراد متعرض باید منطقی، توجیه پذیر و بر اساس ضوابط قانونی باشد شخص توقیف شده با استناد به مواد ۵۷۲ تا ۵۷۵ ق.م.ا.ق. که ضمانت اجرای کیفری توقیف غیرقانونی افراد توسط ضابطان دادگستری یا مأموران نیروی انتظامی و فرد ممتنع از رسانیدن تظلمات فرد توقیف شده به مقامات ذیصلاح می باشد، حق شکایت علیه فرد خاطی را دارد.

مبحث سوم: اصل قانون بودن جرم و مجازاتها

افراد را تنها می توان برای ارتکاب اعمالی که در قانون دارای ضمانت اجرای مجازات یا اقدامات تامینی است، مورد تعقیب قرارداد. عدالت حکم می کند تا در جهت مصونیت جان و مال و حیثیت افراد از تعریض، هیچ عملی جرم محسوب نشود مگر آنکه قبلاً قانون جرم تلقی شده و مجازاتش نیز تعیین شده باشد به موجب اصل ۱۶۹ ق.ا.ج.ا. ۱۰۱. هیچ فعل یا ترک فعلی به استناد قانونی که بعد از آن وضع شده است جرم محسوب نمی شود و هم چنین اصل ۳۸ نیز مقرر می کند. ((حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.)) این اصل در ماده ۶۳۸ ق.م.ا. که اعمال حرام علنی را که نفس آن قابل جرم نبوده ولی عفت عمومی را جریحه دار کند، قابل مجازات دانسته، نقص گردیده است.

مبحث چهارم: احترام به حیثیت ذاتی افراد

متهم حق برخورداری از رفتار منطبق با حیثیت ذاتی انسان را دارد. قانون اساسی ۳۹ مقرر می دارد هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده به صورت که باشد، موجب مجازات است.

گفتار اول: حقوق متهم در مرحله تحقیقاتی مقدماتی

در این مرحله، که مهمترین دادرسی است و بنیان پرونده جزایی را تشکیل میدهد، سه گروه از اعمال انجام می گیرد:

کنفرانس سالانه پژوهش های حقوقی و قضایی

شهریورماه ۱۳۹۶

- الف) جمع آوری ادله علیه متهم .
ب) اقدام های لازم برای جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم از طریق صدور و تامین متناسب .
ج) اظهار نظر درباره جرم ارتكابی در قالب یکی از قرارای منع تعقیب ، موقونی تعقیب یا قرار مجرمیت .

مبحث اول : حق همراهی توسط وکیل نزد مقام تحقیق کننده

تحقیقات باید در حضور وکیل به عمل آید و محرمانه تلقی نشود . در موارد کاملاً استثنایی نیز که باز پرس اخذ پاره ای از توضیحات را بدون حضور وکیل ضروری بدانند ، باید پس از تصویب دادستان اجازه این کار از دادگاه صالح کسب شود . در اولین فرصت مناسب باید این امر بر طرف گردد .

مبحث دوم: اعطای فرصت کافی برای دفاع

حق دفاع از طبیعی ترین حقوق فردی است لذا در طول مدت تحقیقات مقدماتی و دادرسی و قبل از صدور حکم، باید فرصت کافی به متهم جهت تدارک و وسایل دفاعی داده شود در صورتیکه متهم بازداشت شود، امکان تهیه اسناد و مدارک و گفتگو با شهود به وی اعطا شود و در دادگاه نیز از فرصت کافی برای رد اتهام های وارده استفاده کند و حق پژوهش خواهی و فرجام برای وی تضمین شود و بین تاریخ وقوع بزه و محکومیت قطعی بزهکار باید فاصله ای معقول و مناسب وجود داشته باشد .

مبحث سوم: قواعد بر جمع آوری ادله:

مصونیت زندگی خصوصی متهم از جمله مسائل مهمی است که باید به دقت مورد توجه مقامات قضایی و ضابطان دادگستری قرار می گیرد ، زیرا کوچکترین مسامحه در جمع آوری ادله و کشف جرم موجب تضییع حقوق و آزادیهای اساسی متهم می شود . امروزه علوم مثل انگشت نگاری ، اسلحه شناسی ، تشخیص هویت ژنتیکی و استفاده از کامپیوتر در جهت شناسایی متهم از چنان پیشرفتی برخوردارند که ضریب اطمینان بالایی را در زمینه کشف دقیق و سریع جرم می نمایند . باید توجه داشت ضرورت رعایت حقوق دفاعی متهم در قطع کشف جرم ایجاب می نماید که از پیشرفت های علمی و تکنولوژیک غیر اصولی و غیر انسانی استفاده نشود در واقع مرز استفاده از علوم و فنون جرم یابی ، حقوق در آزادی های متهم است .

گفتار سوم: حقوق متهم در مرحله تعقیب جرم

تدارک و طرح دعوا علیه شخصی است که به عنوان متهم در ارتکاب جرم دخالت داشته است که بر عهده مقام تعقیب است موضوعات ذیل ضامن دادرسی منصفانه در این مرحله است :
تکیه مقام تحقیق از مقام دادرسی : یکی از اصول پذیرفته شده در بسیاری از نظام های حقوقی است . تحقق یک محاکمه عادلانه با برداشتن مرز بین قاضی و دادستان هرگز به منصفانه ظهور نخواهد رسید .

افشای پرونده تحقیقات متهم برای متهم :

پرونده دادستانی برای متهم باید پیش از آغاز مرحله دادرسی در دادگاه برای متهم افشاشود. لاقلاً در مرحله اخذ آخرین دفاع از متهم در دادسرا محتویات پرونده و اسناد و مدارک دادستان باید کاملاً برای بازرسی و تنظیم مدافعات در اختیار متهم و وکیل وی قرار داده شود و نباید هیچ نکته ای که در گرفتن ساختن متهم مؤثر باشد ، از او پوشیده بماند .^۱

مبحث اول: به مرحله کشف و تحقیق

این مرحله از وظایف ضابطین دادگستری بر طبق ماده ۱۵ قانون آئین دادگستری مقامات و مأمورینی که به موجب قوانین خاص در حدود وظایف محوله ضابط دادگستری محسوب می شوند عبارتند از نیروی انتظامی ، بسیج ، سایر نیروهای مسلح و مقامات و مأمورینی که موجب قانون خاص ضابط محسوب می شوند مثل محافظین هواپیما ، کشتی و قطار و مأمورین اماکن دولتی را اجرا کنند . در صورت تخلف به ۳ ماه تا یکسال انفضال از خدمت دولت و یا از یک تا شش ماه حبس محکوم خواهند شد .

مبحث دوم: منع شکنجه

در طول تاریخ افرادی بوده اند که با اصالت بخشیدن به اجتماع و منفعت جمع و مصالح حکومت، حقوق و آزادی های فردی را به دست فراموشی سپرده اند از نیرو هنگامی که تعارضی میان منافع دولت از همه حفظ آن با مصالح انسانی مانند احترام به حقوق و آزادی های فردی پیش می آید. از

انکار این حقوق و فداکردن آن هیچ ابایی ندارند. شیوه حل این تعارض زمانی نگران کننده است که مسأله شکنجه به میان می آید. علاوه بر هرگونه اذیت یا آزار بدنی فرد که اعلامی شکنجه می باشد.

انجام هراقدامی که عرفا اعمال فشارروانی بر زندانی تلقی شود، نیز می تواند از مصادیق شکنجه باشد، هم چون نگهداری زندانی به صورت انفرادی یا نگهداری بیش از یک نفر در سلول انفرادی، چشم بند زدن زندانی در محیط زندان و یا بازداشتگاه، بی خوابی دادن به زندانی و بازجویی در شب، فحاشی، به کاربردن کلمات رکیک، فشارروانی به زندانی از طریق اعمال فشار به اعضای خانواده زندانی، ممانعت از ملاقات متهم با وکیل و ممانعت از انجام فرایض مذهبی که تماما نقص و آزادی های انسانی می باشد.

گفتار چهارم: حقوق متهم در مرحله دادرسی^۱

چهارمین مرحله رسیدگی به پروسه رسیدگی به جرم است، دادگستری به عنوان مرجع تطعات عمومی باید در مقام رسیدگی به دعاوی و صدور حکم، نقاب از چهره فرشته علامت برکشیده و با تمام توان در جهت تحقق عدالت کوشش نماید. بدیهی است این نتیجه مستلزم رعایت تشریفات است آنها امکان محقق محاکمه ای مبتنی بر معیار های عادلانه مسیر نمی باشد.

مبحث اول: دادرسی فوری و بدن تاخیر ناموجه

دادرسی باید فوری و بدون تأخیر صورت پذیرد. در این صورت محاکمه متهم پاسخی به اختلال ناشی از جرم است که در امان جامعه را فرا گرفته است. در دادگاه ابتدا پس از استعلام هویت متهم باید کیفر خواست علیه او قرأت گردد تا اتهام مورد نظر به وی تفهیم گردد. در این مرحله تنها به اتهام هایی که در مرحله تحقیقات مقدماتی مطرح بوده رسیدگی می شود. شرایط دادرسی نیز عبارت اند از: برگزاری دادگاهی مستقل، قانونی و بی طرف علنی بودن جلسه دادگاه، حضور هیات منصفه حداقل در جرایم سیاسی و مطبوعاتی همراهی متهم به وسیله وکیل دادگستری و بهره مندی وی در صورت نیاز از یک نفر مترجم، برقراری آئین دادرسی خاص کودکان و نوجوانان به جهت شرایط خاص ایشان و انطباق دادرسی با آموزه های جرم شناسی است.

مبحث دوم: برگزاری علنی جلسه دادرسی:

این مورد یکی از تضمین های مهم در جهت تحقق امنیت قضایی است. بدین معنا که مردم باید بتوانند در جلسات دادرسی حضور داشته باشند تا عملکرد دستگاه قضایی تحت نظارت مستقیم نظارت مستقیم افکار عمومی قرار گیرد و از گرایش به انحراف مصون ماند. هم چنین تجربه تاریخی نشان داده که محاکمات سری در دادگاه ها منجر به تضییع حقوق اشخاص می شود. به موجب اصل ۱۶۵ قانون اساسی «محاکمات علنی انجام می شود و در افراد بلا مانع است. مگر آنکه به تشخیص دادگاه علنی بودن آن منافی عفت عمومی باشد» یاد دعاوی خصوصی طرفین دعوا تقاضا کنند که محاکمه علنی نباشد.^۱

مبحث سوم: حضور هیات منصفه

به نظر علمای دادرسی حضور هیئت منصفه به عنوان گروهی که از متن جامعه به عرصه قضاوت می آیند، موجب تقویت و حمایت هرچه بیشتر نظارت و مشارکت مردمی در حفظ و حراست از حقوق و آزادیهای اساسی اشخاص در طول محاکمات کیفری محسوب می شود. حضور هیات منصفه در جریان رسیدگی به جرایم مطبوعاتی و سیاسی تضمین قابل توجهی در حفظ حقوق دفاعی متهمان به جرایم فوق الذکر محسوب می شود.

مبحث چهارم: حضور وکیل دادگستری

در محاکمات متهم و خبایی باید حضور الزامی وکیل دادگستری تضمین شود و هیچ محاکمه ای از این نوع بدون حضور وکیل مدافع صورت نگیرد وکیل نیز وظایف و کاستی و دفاع از موکل را باید در نهایت امانت و صداقت و در اجرای واقعی عدالت و قوانین انجام دهد. استقلال مقام قضاوت از وکالت و مرجع تعیین ایشان که به عنوان دویال فرشته عدالتند، حق دفاع متهم را به بهترین وجه تضمین می نماید. اصل ۳۵ ق.ا.ج.ا. به خوبی مقرر داشته در همه دادگاه ها طرفین دعوا حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آنها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد.

گفتار پنجم: حقوق متهم پس از مرحله ی دادرسی یا اجرای مجازات

در نظام های مردم سالار از آنجا که اصل بر مسؤییت و پاسخگویی کلیه رفا مداران و کارگزاران حکومتی می باشد، قضات نیز از این قاعده مستثنی نبوده، و در مقابل اعمال خود مسؤل می باشند. متهم در این مرحله در صورت محکومیت، حق تجدید نظرخواهی و اعتراض به حکم صادر شده را دارد

و در صورت اجرای مجازات، از قاعده منع تعقیب مجدد بهره می برد. در صورت براءت متهم از موضوع اتهامی، وی علاوه بر بهره مندی از قاعده ها منع تعقیب مجدد جز در مورد صدور قرار منع تعقیب به علت فقدان ادسه که تنها یک بار دیگر با تحصیل دلایل جدید قابل تعقیب می باشد. متهم حق جبراً خسارت و اعاده حیثیت را نیز دارد^۱.

مبحث اول: احترام به حیثیت ذاتی افراد

متهم حق برخورداری از رفتاری منطبق با حیثیت ذاتی انسان را دارد. در ماده ۱۰ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ آمده است درباره ی کلیه کسانی که از آزادی خود محروم شده اند، باید با انسانیت و احترام به حیثیت ذاتی شخص انسان رفتار نمود بر اساس ماده ی ۱۷ قرارداد ژنو^۱ در مورد معامله با اسیران جنگی مصوب ۱۹۴۹ م شرافت و حیثیت متهم نباید مورد تعرض غیرقانونی قرار گیرد.

مبحث دوم: منع شکنجه

ماده ۱۵ اعلامیه ی جهانی حقوق بشر مقرر داشته هیچ کس را نمی توان شکنجه کرد یا مورد عقوبت یا روش وحشیانه و غیرانسانی یا اهانت آمیز قرار داد. طبق ماده ۱۴ نیز هر کس حق دارد مقرر داشته برای گریز از هر گونه شکنجه و فشار به جایی پناهنده شود، نیز می تواند در سایر کشورها از پناهندگی استفاده کند. در موردی که تعقیب واقعا مبتنی جرم عمومی و غیر سیاسی یا رفتارهای مخالف با اصول یا مقاصد ملل متحد باشد نمی توان از این حق استفاده نمود. بر اساس ماده ی ۷ میثاق حقوقی مدنی و سیاسی هیچ کس را نمی توان مورد آزار و شکنجه یا مجازاتها یا رفتارهای ظالمانه یا خلاف انسانی یا تردیلی قرار داد. مخصوصاً قرارداد یک شخص تحت آزمایش های پزشکی یا علمی بدون رضایت آزادانه او ممنوع است. ماده ی ۲۰ اعلامیه اسلامی حقوق بشر دستگیری یا محدود ساختن آزادی یا تبعید یا مجازات هیچ انسانی را جایز نمی داند مگر اقتضای شرع و نباید او را شکنجه بدنی یا روحی کرد یا به گونه های حقارت آمیز یا سخت یا منافی حقیقت انسانی رفتار کرد.

فصل چهارم: حقوق زندانیان

گفتار اول: رفاه زندانیان

همان طور که مستحضر می باشید در بخش های پیشین این پژوهش به بررسی زندان از دیدگاههای مختلف پرداختیم و بر ما مسلم شد که زندان مورد تأیید شارع قرار گرفته و در زمان معصومین نیز افراد خطا کار و مجرم به تناسب جرمی که انجام داده بودند متحمل زندان و عقوبت آن می شدند. حال در این فصل و مطالبی که پیش رو داریم در پی آن هستیم که وضعیت شخص زندانی را بررسی نموده و حقوقی را که علیرغم زندانی بودن از آن برخوردار است بررسی و بیان نمائیم.

مبحث اول: اشتغال زندانیان

یک زندانی به بیماری می ماند که بنابر تشخیص پزشکان بایستی مدتی را در بیمارستان بستری باشد و ایام نقاهت را تحت نظر پزشک و با رژیم غذایی و دارویی مناسب بگذراند تا بهبودی خویش را باز یابد و آنگاه به آغوش خانواده باز گشته و به گذران زندگی و تلاش روزمره خویش بپردازد. زندانی بنابر به هر دلیلی جرمی را مرتکب و پس از ثبوت در مراجع ذیصلاح و بنابر حکم صادره از سوی محاکم شرعی به کیفر زندان محکوم شده است و مدتی را که به اختلاف موارد، مختلف است، باید در زندان بگذراند تا پس از طی مدت محکومیت و اصلاح و تربیت به آغوش جامعه باز گردد. زندانی پیش از آن که یک مجرم خطا کار باشد یک عضو از جامعه انسانی بوده که چه بسا مسئولیت تأمین مأش فرد یا افراد تحت تکفل خود را بر عهده داشته است. حال که در اثر خطا و اشتباه، عمدآ یا سهواً مرتکب مهم شده است و محکوم، آیا باید نیروی کار آن به هدر رود؟ آیا نباید در بازگشت به جامعه به عنوان یک عضو مفید به عضویت جامعه انسانی درآید نه یک انگلکه و جودش برای سایر افراد جامعه مضر و خطرناک است. کسانی که از تخصص معینی برخوردار نیستند، وظیفه ی اداره ی زندان در قبال این محکومان آن است که تربیتی اتخاذ نمایند که محکومان ضمن سپری کردن مدت محکومیت در قسمت های فنی و حرفه ای تخصص خاص که برای جامعه ارزشمند و مفید باشد، سبک نماید و از به هدر رفتن نیروی کار آنان جلوگیری به عمل آید. زیرا بیکاری یک نوع بیماری روحی و فساد به بار می آورد و برعکس، اشتغال به کار یک نوع بهداشت روانی است افراد را بیکاری و تنبلی باز میراند و روحیه ی نشاط و شادابی به آنان می دهد.

شهید ثانی در توضیح سخن شهید اول در لمة می فرماید: کسیکه به خاطر زندان دزدی برای سومین بار به زندان ابد محکوم شده است، اگر کسی پیدا نشود که مخارج او را تبرعاً بپردازد و یا حاکم از بیت المال تأمین نکند باید خودش عهده دار مخارجش شود. این عبارت صراحت دارد که باید جهت اشتغال آنان کاری کرد؟ اصولاً بیکاری فسادآور است. منظور ما از اشتغال زندانی دو مرحله را در بر می گیرد:

الف) مدت محکومیت در زندان

از این جهت محکومان زندانی به دو دسته تقسیم می شوند :

۱) کسانی که بیش از محکومیت و خارج زندان دارای تخصص معینی بوده و با کار و کاسبی خود زندگانی خویش و خانواده ی خود را می گذرانیده اند. از جهت اشتغال به کار در مورد این زندانیان، باید حکومت از تخصص آنان استفاده کند .
بدین صورت زندان یا در مؤسسات وابسته به آن کارگاه هایی داشته باشد، که روزانه زندانیان متخصص با طی مدت محکومیت مشغول کار باشند و درآمد حاصله بنا بر نظر محاکم شرع به شخص زندانی یا خانواده اش و اگر محکوم به کار اجباری هم شده، به اداره ی زندان تعلق گیرد. هدف اسلام از مجازات انتقام گیری از افراد نیست، آن چه پیش از هر چیز برای اسلام مطرح است، تربیت و اصلاح افراد است. آن گونه که پس از زندانی برای تامین مخارج خود اگر مالی نداشته باشد ولی قدرت کار داشته باشد مشغول کار گردد. ۱_

ب) دوران پس از اسلام

منظور زمانی است که محکوم ، دوران محکومیت خویش را به نحوی سپری یا مورد عفو و بخشودگی قرار گرفته و از زندان آزاد شده است. در این دوره است که زندانی باید در جامعه پذیرش داشته باشد. همگان به او به عنوان یک مجرم محکوم که مدتی را در زندان گذرانده است نگاه می کنند. طبیعتاً اگر جامعه ای از فرهنگ درستی برخوردار نباشد مشکل است که چنین افرادی را به عنوان یک عضو فعال و نرمال بپذیرد.
متخصصان علم زندانها معتقدند که: زندانی پس از محکومیت به کیفر سالب آزادی غالباً شغل و موفقیت اجتماعی خود را از دست می دهد و پس از آزادی از زندان به علت حس بد بینی و عدم اعتمادی که افراد عادی نسبت به زندانیان دارند به آسانی آنان را در محیط خود نپذیرفته و حاضر به ارجاع کار به آنان نمی باشند. داشتن سوء پیشینه و عدم امکان معرفی ضامن معتبر نیز یکی از موانع مهم اشتغال به کار زندانیان آزاد شده است. هرگاه قبل از آزادی زندانیان از زندان، برای اشتغال به کار آنان اقدام نشود، زندانی به تنهایی قدرت رفع و حل مشکلات را نخواهد داشت و برای تامین معاش و انتقام جویی از اجتماعی که او را طرد نموده و با اجبار مرتکب جرم خواهد شد. ۱_

مبحث دوم: مخارج و مسکن زندانی:

در اینجا می خواهیم ببینیم که بودجه ی زندان باید از کجا هزینه شود و مخارجی که در این راه به مصرف می رسد، از چه منبعی باید تامین گردد؟ آیا باید بار مخارج بردوش دولت باشد یا محکوم باید بپردازد یا اینکه از جای دیگری تامین شود؟
منظور از مخارج زندان ، هزینه هایی است که برای ساختمان، پرسنل اداری و انتظامی و سایر تشکیلات وابسته به مصرف می رسد . مخارج زندانی ، مخارجی است که به صرف خوراک و پوشاک شخص زندانی می گردد . در اینکه مخارج زندان باید توسط حکومت و از بیت المال هزینه شود ، اختلافی به نظر نمی رسد زیرا همان گونه که در مشروعیت زندان از دیدگاه عقل بیان شد، حفظ مصالح و امنیت نظام ایجاب میکند که مرکزی برای تنبیه و تائیر مجرمان زندان جز از بیت المال تامین شده باشد. در زمان امام علی (ع) بود که مکان مخصوص برای زندان اختصاص یافت. آن حضرت در مرکز خلافت خود شهر کوفه ، دوزندان ازنی و بوریبا به نام های نافع و مخیس ۲ ساخت. که از استحکام چندانی هم برخوردار نبود ، لذا زندانیان دیوارش را شکافتند و از آن فرار کردند در تأسیس زندان های مدرن و طرز ساختمان آنها باید آداب و رسوم محلی، مقتضیات زمان و مکان، وضع زندگی خانوادگی و محیط اجتماعی زندانی مورد توجه دقیق قرار گیرد.

مبحث سوم : ارتباط زندانی با خارج از زندان

مساله مورد بحث ، در اینجا این است که آیا در مدتی که محکومیت خویش را سپری می کند و در زندان است ، می تواند با خارج از زندان از طریق نامه ، ملاقات و مرخصی ارتباط داشته باشد؟ و اصولاً خارج از زندان، در طول مدت محکومیت چه حکمی دارد؟ مراجعه به روایات دینی و فتوای فقهای اسلامی موضوع را روشن می سازد . نه تنها از خروج زندانی از زندان مانع ایجاد نکرده اند بلکه در بعضی از موارد گفته اند که باید امام ، زندانیان را برای انجام بعضی از عبارات از جمله نماز عید فطر و قربان بیرون برد. در روایات آمده است که بر امام است که زندانیان را برای حضور در نماز عید بیرون برد و پس از ادای نماز آنها را به زندان باز گرداند . یکی از این روایات می گویند: امام صادق (ع) فرمود : بر امام است که زندانیان در روز جمعه برای نماز جمعه و در روز عید برای نماز بیرون برد و هنگامیکه نماز را خواندند به زندان باز گردند . ۱_ از این روایت هم می توان جواز ارتباط با بیرون از زندان را استفاده کرده البته با توجه به اهداف تربیتی اسلام ، در صورتیکه بیرون رفتن و ارتباط با خارج از زندان به حال محکوم در جهت بهبودی مفید باشد ، احتمال تأکید آن می رود. بر این اساس و بر پایه یک قاعده ی کلی، که به حفظ امنیت و مصالح نظام اسلامی مربوط است و می توان گفت در صورتیکه حاکم اسلامی تشخیص دهد برقراری ارتباط زندانی با بیرون برخلاف مصالح نظام اسلامی و بر علیه امنیت جامعه است می تواند از برقراری چنین ارتباطی ممانعت کند .

مبحث چهارم: کفالت خانواده ی زندانی

خانواده ی متشکل از پدر ، مادر وفرزند، کوچک ترین واحد جامعه انسانی ورکن اصلی واساسی جامعه در تربیت اخلاقی وساختار شخصیتی افراد قابل انکار نیست. ارکان اصلی همین واحد کوچک را پدر و مادر تشکیل می دهند که فقیران هرکدام از آن دو به منزله ی نقص نیمی از بدنه وپیکر خانواده است .

توصیه های کارشناسان خانواده درجهت استحکام وپایداری آن وهشدارهای آنان از پیامدهای ناگوار وتلخ ناشی از متلاشی شدن خانواده، گواه صدق مدعای ماست. در نظام اسلامی اگرچه هر یک از زوجین استقلال اقتصادی دارند. اما ریاست ومدیریت خانواده وتامین معاش وزندگانی افراد واعضای خانواده برعهده پدر است نفقه همسر وفرزند برعهده شوهر است. بحث ما این است هرگاه پدر خانواده مرتکب جرمی شد که بنا به رأی محاکم شرعی محکوم به زندان شده تکلیف خانواده بی سرپرست اوچه می شود؟ شاید در پاسخ گفته شود: زن که خود استقلال اقتصادی دارد وبه اصطلاح حداقل، خود کفاست می تواند امورات خویش را بگذراند. فرزندان هم تکلیفشان روشن است. زیرا براساس فقه اسلامی، حق سرپرستی کودکان به این ترتیب پدر ، جد پدری ، قیمکه پدر یا جد پدری معین می کند. در غیر این صورت حاکم شرع ، اما مادر وجد مادری و دیگر نزدیکان حق سرپرستی فرزندان را ندارند .

اما این راه حل به قیمت ازهم پاشیدن کانون خانواده تمام می شود . همان چیزی که از وقوع آن همگان بیم دارند . آنچه مهم است اینکه در غیاب سرپرست خانواده ، خانواده حفظ شود . آنچه برای حمایت وصیانت خانواده زندانیان باید صورت گیرد این است که مرجع صلاحیت دار مشخص ، به طور رسمی متفکل این خانواده های بی سرپرست ودر معرض متلاشی می گردد واقدماتی را درجهت تامین این اهداف معمول دارد . از جمله اقداماتی که این مؤسسه میتواند انجام دهد : اشتغال و کاریابی برای خانواده زندانیان در جهت خود کفائی اقتصادی آنان ، آموزش وپرورش ونظارت بر حسن اجرای آن برای فرزندان زندانیان ، تربیت دادن مسافرت های سیاسی، زیارتی و عملی برای فرزندان وخانواده ی زندانیان ، تربیت دادن مرخصی های کوتاه مدت برای زندانیان جهت سرکشی از خانواده خود والته برای حفظ هرکدام از این موارد بایضوابط وقوانین خاصی تدوین و در محدوده ی مصالح و امنیت نظام و با تأیید مراجع و مقامات مسئول صورت گیرد .

گفتار دوم: تعامل با زندانیان

مسئله مهم دیگری که پس از بحث رفاه درخور اهمیت است وعدم توجه بدان می تواند لطمات جبران ناپذیری را بر پیکره ی جامعه وارد سازد. بحث چگونگی تعامل با زندانیان می باشد. اینکه آیا ما مجاز شکنجه و آزار واذیت زندانیان می باشیم یا نه؟ آیا زندانیان می توانند در طول دوره ی زندان خود با نشان دادن حسن نیت و دگرگونی خود، سبب آزادی خویش رازودتر از موعه فراهم آورند یا نه؟ در مطالب این مبحث به صورت کوتاه و گذرا به بررسی این مطالب خواهیم پرداخت.

مبحث اول: ممنوعیت شکنجه در زندان

حساب حد و کیفر و مجازات شرعی از حساب شکنجه وتعذیب عذاب های روحی و روانی که به ناحق، افراد متهم ، متحمل آن می شوند ، جرم است . حد براساس ضوابط و معیارها و موازین فقهی و شرعی است که تا در محکمه شرعی اثبات نرسد، مجازات قابل اجرا نیست و چون ثابت شد تعطیل آن روا نمی باشد .

بالعکس، شکنجه هیچ گونه ضابطه و معیار معینی ندارد. در حالی که حدود و کیفر عملی است معقول و براساس فلسفه اسلامی و تربیتی شکنجه عملی است وحشیانه وخلاف انسانی .

از سوی دیگر مجازاتهایی است که در بعض از موارد همرا با کیفر حبس ، محکومان باید بدان نیز مجازات شوند ، به مواردیاز آن اشاره می کنم :

تادیب وتعزیر : در قتل عمد که اولیای مقتول عفوکنند، حاکم، قاتل را زندانی وتادیب هم می کند. دیگر از موارد آن قاتلی است که فرار کند. در این صورت به مقتول از مال قاتل پرداخته می شود. اگر پس از آن دستگیر شد. زندانی وتادیب می شود. ۱.

تازیانه : در روایات وفتوای فقها از آن به ضرب یاد شده «در مواردی تجویز گردیده از جمله: عامل خائن، کسی که موی زنی را بکند کسی که دیواری را سوراخ، قفل خانه ای را بشکند ویا بدون مجوز واردخانه ای گردد اما هنوز مالی نبرده باشد. ۲.

جریمه نقدی : کسی که غلامش را با عذاب وشکنجه بکشد ، کسی که موی زن را بکند. ۳.

تشهیر: که در دو مورد عامل خائن وشاهد دروغگو آمده است .

مبحث دوم: عفو و بخشودگی

آیا زندانی قابل عفو و بخشودگی است؟ چه مرجعی نسبت به عفو زندانیان می تواند اقدام کند؟ اصولاً عفو و گذشت از خطای خطاکار اندر شریعت اسلامی یک ارزش است. همان اندازه که انتقام یک ضدا ارزش و یک پدیده مذموم است. عفو و گذشت قابل نخستین و ستایش است. در قرآن کریم روایات پیشوایان دینی تأکید فراوانی بر عفو گذشت شده است.

زندانی می تواند حد باشد و یا تغزیر. آن قسمت از موارد زندان که حد است، اگر از راه اقرار ثابت شده و حق الله باشد. امام می تواند با معیارهایی که دارد، زندانی را عفو کند اما اگر در آن حق الناس غلبه دارد باید رضایت منبی علیه جلب و در حقیقت صاحب حق مجرم را عفو می کند. آن قسمت از موارد زندان که تغزیراتی است نیز دو جنبه دارد: قسمتی حق الناس است که در صورت رضایت صاحب حق قابل عفو و گذشت است و قسمتی هم که حق الله است به دست حاکم اسلامی است. در صورتیکه علایم اصلاح و تربیت و مصالح جامعه و امنیت نظام را در آن تشخیص دهد، زندانی را مورد عفو و بخشودگی قرار دهد.

گفتار سوم: وظایف اجرای احکام حقوق زندانیان

در هر زندان یا اردوگاه واحدی به نام پذیرش و تشخیص وجود دارد این واحد محلی است که برای پذیرش شفافیت شخصیت متهمان و محکومان که زیر نظر مسئول مربوط انجام وظیفه می نماید. ۱.

وانگهی برخلاف این رویه، در زندان های فاقد نیروی انسانی کافی پذیرش توسط افسر نگهبان دقت زندان صورت می پذیرد. برای طبقه بندی زندانیان و امور مربوط به تشخیص طبقه بندی توسط شورای طبقه بندی در حد تقسیم زندانیان در بدو ورود به خوابگاه مربوط انجام می گیرد پس از اطمینان از اینکه زندانی معرفی شده از حیث سن و جنسیت و غیره همان مشخصات مندرج در معرفی نامه مربوط به زندان باشد پذیرش صورت می پذیرد. پذیرش از هنگامیکه آغاز می گردد که متهم یا محکوم به موجب برگ رسمی به مهر و امضاء مقام صادرکننده ی قرار یا حکم متهمین مشخصات کامل متهم یا محکوم و نام، نام خانوادگی، شهرت، نام پدر، سن، شماره شناسنامه، شماره ملی، شغل، نوع جرم و اتهام یا محکومیت، نوع و میزان مجازات، شماره قرار یا حکم، تاریخ شروع بازداشت به وسیله مأمور شناخته شده ی قبلی که باید کارت شناسایی رسمی ملصق به عکس خود ارائه دهند به مراکز اشتغال و حرفه آموزی، بازداشتگاه زندان و مراکز وابسته تحویل می گردد. ۲.

ابتدا متهم یا محکوم بدقت بازرسی و باز بینی بدنی می گردد و از صحت و سلامتی ظاهری وی اطمینان حاصل می گردد. زیرا متهمان یا محکومان معرفی شده گاه ممکن است قبل از دستگیری یا در زمان دستگیری و یا مقاومت نشان دهند که باعث آسیب دیدگی جزئی و یا کلی آنها در مراجع دستگیر کننده می گردد در این میان زمینه واحد پذیرش باید به دوشکل اقدام نماید:

الف) در صورتیکه زندانی در زمان معرفی به ظاهر سالم و فاقد هرگونه آثار ضرب و جرح باشد در رسید زندانی وضع جسمانی سالم قید می گردد یا بهتر است قید (به ظاهر سالم) درج شود.

ب) در صورتیکه زندانی در زمان معرفی دارای آثار ضرب و جرح و آسیب دیدگی باشد در رسید زندانی وضع جسمانی معرفی شده ((ناسالم و نوع مجروحیت یا مصدومیت وی قید می گردد)) و افزون بر آن صورت جلسه که شرح کاملی از نوع مجروحیت جسمانی و اظهارات معرفی شده مجروح یا مصدوم در اخذ شده و به امضاء افسر نگهبان وقت مسئول پذیرش مأمور بدرقه کننده و خود متهم یا محکوم مصدوم تنظیم می گردد.

ج) در صورت وجود مصدومیت و غیرسالم بودن معرفی شده از تنظیم صورت جلسه و درج سابقه مراتب بایستی در اولین فرمان به مرجع قضایی معرفی کننده با ارسال نسخه ای از صورت جلسه و خواست و صدور مجوز پیگیریهای قانونی و در صورت نیاز مجوز اعزام به بیمارستان خارج از زندان گردد. ۱.

مبحث اول: وظایف اجرای احکام در روش نگهداری زندانیان دو جنسیتی

افراد دو جنسی کسانی هستند که به لحاظ ژنتیکی به یک جنس تعلق دارند و تمایل روانی یا نسبت شدیدی برای تعلق جنس دیگر از خود نشان میدهد. این افراد با احساس ناراضی نسبت به جنسیت کالبد شناختی خود و رفتارهای مصرانه که به طور عمومی مربوط به جنس مخالف است شناخته می شود. روش معمول در زندانهای پیشرفته پیرامون چنین افرادی این است که پس از ارزیابی روان شناسی، روان پزشکی جسمانی و اجتماعی باید از رهگذر یک برنامه ی ویژه اقداماتی بدین شرح انجام گیرد:

۱- ارزیابی روان شناسی و روان پزشکی به منظور تعیین میزان دو جنسیتی بودن فرد.

۲- تعیین نحوه ی زندگی شخص به عنوان یکی از اعضای جنس مخالف (فرهنگ نوع پوشش)

۴- جراحی اندام های جنسی (نظیر برداشتن رحم یا بیضه)

۵- جراحی ترمیمی اندام های جنسی (نظیر ایجاد آلت تناسلی)

کنفرانس سالانه پژوهش های حقوقی و قضایی شهریورماه ۱۳۹۶

۶- اعلام به مرجع قضایی و بخش آمار وزارت بهداشت در زمینه تغییر رسمی جنسیت مندرج در گواهی ولادت فرد ولی در رویه ایران به محض اطمینان موضوع توسط پزشک متعدد و پزشک قانونی: زندانی الزامآباید در محیطی جداگانه نگهداری شود و در زندان انفرادی نگهداری میشود چون بودن در زندان عمومی اثرات سوئی به دنبال دارد. ۱.

مبحث سوم: وظایف اجرای احکام پیرامون مرخصی زندانیان

در این زمینه استفاده از اقسام مرخصی ها به شرایط تحقق مجاز شمرده است بنابراین در این زمینه رویه ی عملی جاری در زندان ها مورد قرار می گیرد در رعایت مناد آئین نامه برای تمامی زندانها و واحدهای اجرای احکام الزامی است .

۱- مرخصی روزانه

در زمینه اعطای مرخصی روزانه پس از درخواست و تکمیل فرم مرخصی مراتب در شورای طبقه بندی مطرح و پس از کسب موافقت شورا نسبت به پیگیری سایر موارد از قبیل سپردن تامین مناسب توسط زندانی اقدام می شود و برگه ی مرخصی روزانه پس از صدور با مبادی ذی ربط جهت اجرا ارسال می نماید هر زندانی موظف است پیش از خروج از زندان نسبت دادن تعهد بازگشت به زندان رأس روز ساعت قید شده اقدام نماید پس از آن برگ خروج صادر خواهد شد .

مرخصی ساعتی:

زندانی درخواست مرخصی ساعتی بودن حضوراً می نماید مسئولیت اجرای احکام زندان پس از بررسی پرونده و در صورت عدم وجود منع قانونی متکلف از سوی زندانی مراتب در شورا طبقه بندی مطرح و در صورت موافقت شورا نسبت به مبادی ذی ربط جهت اجرا ارسال می دارد. مرخصی ساعتی حداکثر به وقت اداری ۸ ساعت و در صورت ضرورت تا قبل از غروب آفتاب قابل تمدید است .

۳ - مرخصی تحت الحفظ ۱

در بعضی از زندان به دلیل عدم داشتن تامین مناسب تقاضای مرخصی تحت الحفظ می نماید مسئولین اجرای احکام پس از بررسی پرونده زندانی و در صورت عدم وجود منع قانونی و تخلف از سوی زندانی مراتب را در شورای طبقه بندی مطرح و در صورت موافقت شورا نسبت به پیگیری سایر موارد از جمله مشخص نمودن وضعیت زندانی و مطلع نمودن مأمورین مراتب مجوز خروج زندانی را صادر می نماید .

مرخصی تشویق ۲

این نوع مرخصی به محکومان اعطا می شود که در مدت تحمل کیفر در زمینه حرفه آموزی و اشتغال، حفظ و درک مفاهیم قرآن کریم و نهج البلاغه و فراگیری سایر امور بازپروانه نظیر فعالیت های آموزشی، فرهنگی، هنری و ورزشی توفیقاتی به دست آورند در چنین وضعیتی به تشخیص مسئول بازپروری یا مؤسسه یا زندان مراتب پس از سایر موارد از قبیل انجام مقررات اعطای مرخصی روزانه ساعتی تحت الحفظ همانگونه که قبلاً توضیح داده شد اقدام خواهد شد .

۵- مرخصی به مناسبت اعیاد مذهبی و ملی ۳

این نوع مرخصی همانند مرخصی تشویق اعطا خواهد شد . ۴

مبحث چهارم : وظایف اجرای احکام پیرامون ملاقات زندانیان

اصولاً تمامی محکومان و متهمان تحت نظارت کامل مقررات مجاز به داشتن ارتباط با بستگان و آشنایان خود می باشند و این ارتباط از طریق ملاقات و مکاتبه صورت می پذیرد. در آغاز محاکمه و کیل مدافع شخص بازداشت شده حق خواهد داشت با او ملاقات کند و هیچ یک از مأمورین انتظامی یا اداری و قضایی نمی تواند به هیچ وجه از ملاقات جلوگیری نمایند. اقسام ملاقاتها را می توان در این شرح برشمرد:

۱- ملاقات تلفنی:

هر زندانی هفته ای یکبار با حضور خانواده و بستگان درجه یک در سالن ملاقات تلفنی با خویشاوندان خود ملاقات نماید، اولین ملاقات عموماً با مراجعه خانواده و بستگان زندانی به زندان شروع می شود و پس از درخواست خانواده و یا مراتب ارسوی رئیس زندان و یا جانشین وی به اجرای احکام زندان جهت بررسی درخواست ارسال می گردد. اجرای احکام با بررسی پرونده زندانی و اطمینان از عدم منع قانونی ملاقات و ممنوع الملاقات بودن، مراتب را به واحد ملاقات زندان جهت اجرا برابر مقررات مربوط ارسال می داد.

۲- ملاقات حضوری:

هر زندانی متاهل در صورت درخواست کتبی خود و یا همسرش به رئیس زندان مراتب از سوی رئیس به اجرای احکام ارجاع و پس از بررسی پرونده ی زندانی در صورت نداشتن منع قانونی و ممنوع الملاقات بودن مذکور با رعایت کلیه جوانب شرع و قانونی به واحد ملاقات ابلاغ و پس از آن زندانی می تواند با همسر خود به مدت تعیین شده ملاقات خصوصی ویژه داشته باشد روش های اعطای ملاقات نیز با رعایت شرایط مقرر در آئین نامه ی زندان ها اجرایی و سایر شرایط موجود در زندان بستگی دارد. در هر صورت رعایت مفاد و آئین نامه در تمامی موارد ضروری می باشد و مسئولیت حسن اجرای قوانین و مقررات مربوط در اعطای مرخصی های مذکور بر عهده ی مسئولان و کارشناسان اجرای احکام زندانهاست .

مبحث پنجم: اجرای احکام در خصوص ازدواج زندانیان

چنانچه زن و مرد زندانی خواستار ازدواج باشد مراتب به اجرای احکام زندان ارسال می شود تا در صورت نداشتن منع قانونی و پس از مکاتبات لازم با قضات پرونده ی ایشان و کسب مجوز و نیز پیگیری برای حضور دفتر در واحد احکام و یا مددکاری، اقدامات لازم است خواهد گرفت و کلیه اقدامات افزون بر درج سوابق در پرونده ی زندانی به مراجع قضایی مربوطه نیز اعلام خواهد شد و ازدواج در زندان ممکن است بین زن و مرد که هر دو در زندان تحمل کیفر می کنند باشد که به ندرت چنین موردی پیش می آید و نیز ممکن است همانند اکثر موارد ازدواج توسط زندانی زن و مرد یا مردی آزاد و غیره زندانی صورت گیرد .

نتیجه گیری:

در پایان این گفتار این نکته را بی فایده نمی دانیم که اصولاً سیاست جایگزینی ایجاب می کند که ابزارهای اجرایی آن نیز برخوردار از یک میزان کارایی و بدون اینکه از تاثیر یکدیگر بکاهند در یک جهت هدایت شده باشند. برای مثال اگر هدف قانونگذار این باشد که حتی المشور از اجرای حبس های کوتاه مدت ممانعت به عمل آورد در وضع قوانین کیفری و تعیین مجازات خود باید به این اصل وفادار باشد و اگر مثلاً در مواردیکه جزای نقدی با یکدیگر تعزیرات همراه است جزای نقدی قابل تعلیق نباشد و به هر قیمت وصول شود ، دادن اختیار مطلق تبدیل آن به دادگاهها خلاف مقصود است . اما نکته مهمی که نباید از یاد برد این است که هدف از زندان و این مجازات تنها محروم کردن شخص از رابطه و تعامل با محیط اطراف خودش نمی باشد بلکه هدفی والاتر از این ، یعنی اصلاح و تربیت فرد دنبال می شود پس اقداماتی که در این زمینه صورت می گیرد باید متناسب با این هدف باشد و اگر با آن هیچ سنخیتی نداشته باشد باید حذف و یا پیدا کند .

پس مسائلی که در رابطه با زندان یا زندانی نقش ایفای می کنند دارای اهمیت بوده و باید بررسی شود مثلاً نمی توان فردی را در زندان که امکانات مناسبی ندارد محبوس کرد و علاوه بر صدماتی که بر فرد وارد می کنیم خانواده ی وی را نیز متلاشی و به اجتماع به جای سود رساندن ، ضرر دو چندانی وارد کنیم . بلکه باید با مطالعه و اقدامات سنجدیده شرایط را به گونه ای فراهم کنیم که شرایط اصلاح برای فرد زندانی فراهم آمده و خانواده ی وی نیز حفظ شده و فرد پس از گذراندن دوران محکومیت بتواند وارد جامعه شده و توسط جامعه پذیرش شود، نه اینکه طرد شده و به عضو فاسدی برای همیشه گردد . و بنا بر اصل عدالت حفظ امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی و متهم قضایی امری واجب می باشد . از دید جرایم و توسعه عناوین مجرمانه و مقررات مرتبط به امور کیفری منجر به تجاوزهایی علیه حقوق و شخصیت متهم نشده است ، لذا برقراری تعادل بین لزوم تعقیب مجرم و رعایت و حقوق و حفظ کرامت انسانی متهم از واجبات دستگاه قضایی است .

بر پایه مبانی مخصوص موجود در فرهنگ غنی اسلامی ، تعدیل میان این موارد در رویه قضایی امیرالمؤمنین (علیه السلام) به خوبی شکل گرفته است و تحقق همه جانبه عدالت یکی از مختصات عصر حکومت علوی به شمار می رود لذا شیوه های عملی ایشان در مصادیق قضایی خارجی می توان اصول و قواعد حقیقی را انتزاع نمود که ضمن جلوگیری از تجاوز به امنیت اجتماعی به حفظ حقوق متهمان می انجامد . از جمله اصل براءت ، تساوی در برابر قانون و دادگاه ، ممنوعیت شکنجه ، تجدید نظر خواهی . اهم این اصول در قوانین موضوعه و اسناد و فراملی که در حکم قانون عادی است و ایران به آن پیوسته مورد عنایت قرار گرفته است ، لیکن معلق ماندن و عدم اجرای برخی از قوانین موجود از سوی ، وجود خلأهای قانون از سوی دیگر ، حقوق متهم را در برخی موضوع مورد تعدی جدی قرار داده است . بر این اساس لازم است که در نظام قضایی اسلامی که بر پایه اندیشه علوی و فقهات جعفری شکل میگیرد ، با تجدید نظر مبنایی ، ضمن نظارت بر حسن اجرای قوانین موجود ، و برطرف نمودن خلأهای قانونی ، حقوق متهم حمایت قرار گیرد .

منابع:

منابع فارسی:

۱ - احمدوند ، محمدعلی ، کتاب اعتیاد (سبب شناسی و درمان آن) ، انتشارات دانشگاه پیام نور

کنفرانس سالانه پژوهش های حقوقی و قضایی

شهریورماه ۱۳۹۶

- ۲ - آخوندی، محمود، آئین دادرسی کیفری، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ ارشاد اسلامی
- ۳ - آشوری، محمد، بخشی پیرامون توقیف احتیاطی، تهران، مجله دانشکده حقوق و علم سیاسی
- ۴ - دانش، تاج زمان، حقوق زندانیان و علم زندانها، تهران انتشارات، دانشگاه تهران، ۱۳۶۸ ه.ش.
- ۵ - شمس، علی، کتاب پژوهشی درباره ی زندانیان اسلامی، انتشارات راه تربیت، چاپ ۱۳۸۴ تهران
- ۶ - شمس، علی، کتاب کلیات زندانبانی، انتشارات راه تربیت، چاپ اول، ۱۳۸۴
- ۷ - شمس، علی، مقدمه ای بر جامعه شناسی تحقیقاتی و انتشارات راه تربیت
- ۸ - عبدی، عباس، آسیب شناسی اجتماعی تاثیر زندان بر زندانی، تهران، مؤسسه تحقیقاتی و انتشارات نور، چاپ اول، ۱۳۷۱ ه.ش.
- ۹ - مؤذن زادگان، حسنعلی، حقوق دادخواهی دفاع در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران فصلنامه دیدگاه های، حقوقی، ۱۳۷۷
- ۱۰ - ناصرزاده، هوشنگ، آئین دادرسی کیفری (سلب آزادی تن)، نشر دیدار
- ۱۱ - هومن، احمد، زندان و زندانیان یا رژیم تانسیر، انتشارات بی نا، ۱۳۳۹، تهران
- ۱۲ - آیین نامه دادرسی کیفری مصوب، ۱۳۹۲
- ۱۳ - اصلاح تشکیل دادگاه های عمومی و انقلاب اصلاحی ۱/۷/۲۸، ۱۳۸۱
- ۱۴ - آیین نامه جدید سازمان زندانها، ۱۳۸۴ و آیین نامه سازمان زندانها، ۱۳۸۰
- ۱۵ - قانون مجازات اسلامی مصوب، ۱۳۹۲
- ۱۶ - قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸، اصلاحات، ۱۳۶۸
- ۱۷ - قانون راجع به استرداد مجرمان یا متهمان مصوب ۱۳۳۹/۲/۱۴.